

L'esport: captivitat o alliberament?

Guillem Turró Ortega

Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport
Blanquerna-Universitat Ramon Llull

Considero esbiaixats els discursos laudatoris que presenten l'esport com una panacea. Cal mostrar-se escèptic envers tots els qui pontifiquen sobre les seves grandeses morals. No debades existeixen moltes persones que se'l miren amb aprensió. És comprensible que la condició mercantilitzada de l'esport pugui suscitar recels o irritació moral. No hauríem d'eludir el seu caràcter ambivalent i contradictori. De fet, l'esport no és unidimensional, sinó que mostra una àmplia pluralitat de formes. Podríem distingir entre l'esport escolar, l'esport recreatiu i l'esport federat. Aquest últim també engloba l'esport d'elit, dins del qual trobem l'esport-espectacle. L'esport és una realitat oceànica i exuberant, un fenomen amb múltiples arestes. Es tracta d'un món calidoscòpic que pot ser percebut de maneres molt diverses. Al llarg de la seva obra Lluís Duch ha fet ressaltar l'ambigüitat antropològica. Resulta clar que l'esport és tan ambigu com la societat en la qual vivim. Resulta indiscutible que l'esport participa de la ambigüitat que sempre acompanya els diversos trajectes de l'ésser humà en el seu pas per aquest món.¹

Cal reconèixer que els valors morals no son intrínsecs a l'essència de l'esport. La bondat no és un atribut consubstancial al fenomen esportiu. Els esports són, de manera molt complexa, una part de la nos-

1. L. L. DUCH i J. C. MÈLICH, *Escenaris de la corporeïtat. Antropologia de la vida quotidiana*, p. 328.

L'esport no sempre és positiu, també pot ser un factor deformador. L'esport és una eina que pot ser utilitzada amb bons i mals propòsits.

tra vida social, un aspecte del conjunt de relacions interpersonals. Una altra forma de prendre el pols de la nostra moral col·lectiva és analitzant els comportaments esportius. Aquests ens permeten radiografiar moralment la nostra època. Els qui subratllen el dèficit moral de l'esport haurien d'obrir la seva mirada a la crisi axiològica en la qual estem immersos. La relació entre l'esport i l'ètica ha de ser contextualitzada socioculturalment. Seria un error que els *arbres no ens deixessin veure el bosc*, oblidar que l'esport actual porta l'empremta del nostre temps. Com va escriure Cagigal: «El gran deporte de nuestro tiempo es algo constitutivo de nuestro tiempo: malo y bueno con la maldición y la bendición de su propia época. El deporte de hoy es sociedad de hoy».² Com passa amb moltes altres realitats, l'esport també revela una desil·lusió col·lectiva i un malestar espiritual.

L'esport pot transmetre valors però també contravalors. Això significa que sempre haurem d'orientar-lo axiològicament. Seria un error creure que l'esport genera sempre i de la mateixa manera bons fruits. Com succeeix amb altres esferes humanes, és una arma de doble fil capaç de treure el millor i el pitjor de l'ésser humà. Fer de l'esport una instància educativa correspon a tots aquells que estem implicats en el seu esdevenir-se: participants, pares i mares, professors, organismes esportius, entrenadors, directius, metges, àrbitres, polítics, periodistes i espectadors. És indiscutible que l'esport és tan plural com la condició humana. D'una banda, pot desenvolupar la salut i la personalitat; de l'altra, pot afectar nocivament la nostra condició psicofísica. Si bé la participació esportiva pot ajudar al creixement moral, també pot condicionar negativament l'evolució dels més joves. No ignorem que l'esport no sempre és positiu, que també pot ser un factor deformador. L'esport és una eina que pot ser utilitzada amb bons

2. J. M^a. CAGIGAL, *Deporte y agresión*, p. 150.

i mals propòsits. Així per exemple, algunes hipertròfies esportives propicien dinàmiques patològiques en forma de trastorns com l'anorèxia, la bulímia o la vigorèxia. Al capdavant, el fenomen esportiu continua essent un mitjà per canalitzar disfuncions molt pròpies del nostre entrellat social, situacions de captivitat social i moral. Fenòmens com el *hooliganisme*, el racisme, la xenofòbia, el sexisme, l'homofòbia i el narcisisme també s'aprofiten de l'esport per manifestar-se i propagar-se.

Resulta palès que l'esport pot generar situacions diametralment oposades; en cada cas dependrà de com sigui dirigit i aplicat. Si, d'una banda, l'esport pot potenciar la salut i forjar el caràcter, d'altra banda, pot atemptar contra el nostre equilibri físic, mental i social. Però hem de tenir en compte que tot això dependrà de com entenguem la praxi esportiva, i que cal distingir clarament entre l'esport d'alta competició i l'esport escolar i recreatiu. Son nombrosos els esports que no són innocus, que poden comportar situacions lesives. Comptat i debatut, l'esport pot alliberar-nos, però també esclavitzar-nos, no sempre serà una escola moral. No és anecdòtic que un munt d'esportistes hagin estat derrotats per la vida. L'esport pot refermar l'educació, la salut, la tolerància i la solidaritat, ben implementat pot ajudar-nos a adquirir disciplina i capacitat d'esforç, un sentiment de *fair play*. Però inadecuadament plantejat, també pot alimentar les passions més baixes o ser causa de malalties, violència, exclusivisme i intolerància. Com ja sabem, l'esport pot convertir-se fàcilment en un terreny adobat per a la discòrdia o l'abjecció. Així, per exemple, el futbol també pot ser un virus que revela la irracionalitat contemporània. Fixem-nos en els estadis, que poden ser un àmbit de massificació embrutidora, un ecosistema favorable per a un monstre de mil caps. Fins i tot, poden transformar-se en espais infernals. Aquest va ser el cas de l'Estadi Nacional de Xile quan el general Pinochet va convertir-lo en un camp de concentració i de repressió. L'altra cara de la moneda succeeix quan els estadis esportius són indrets a on poder manifestar-se lliurement en contra de les injustícies.

Són diversos els autors que han criticat severament la funció alienadora de l'esport. Aquesta noció ens remet a la filosofia de Karl

El capitalisme és alienant perquè deshumanitza les persones. En aquest sentit hom s'ha referit a l'esport com una droga social per tal d'endormiscar el ciutadà postmodern.

Marx, un mestre de la sospita que perseguia un ideal basat en una persona autorealitzada. El capitalisme és alienant perquè deshumanitza les persones. En aquest sentit hom s'ha referit a l'esport com una droga social per tal d'endormiscar el ciutadà postmodern. És innegable que ha estat utilitzat com un dispositiu de control ideològic, amb l'objectiu de perpetuar la seva preeminència sociopolítica. En mans de les elits governamentals, pot contribuir a anul·lar la consciència social i desviar l'atenció dels problemes transcendents. L'esport també ha estat un fabulós narcòtic social, una actualització del *panem et circenses* (Juvenal). Abans eren gladiadors en l'arena, ara són boxadors en el ring o jugadors d'hoquei sobre gel. Fixem-nos que en aquest esport és habitual que —essent un motiu de gaudi per al públic assistent— els jugadors es barallin. L'esport actuaria com un mecanisme d'encobriments per part de l'establishment, un lenitiu per neutralitzar la indignació d'aquelles persones injustament desfavorides. Funcionaria com una anestèsia per tal d'apacar possibles dissidències, una estratègia per mantenir l'atordiment, l'estultícia i el servilisme. L'esport és un element despolititzador perquè encarrila les energies que podrien subvertir les relacions de poder imperants. L'esport és un instrument catàrtic que permet descarregar la violència continguda.

Gràcies als Jocs Olímpics d'estiu del 2016 Brasil va tornar a ser l'epicentre de l'esport mundial. Dos anys abans ho havia estat gràcies a la Copa del Món de futbol. En les últimes dècades aquest país sud-americà ha tingut un notable creixement econòmic. Però malauradament aquests diners no es van repartir segons uns criteris d'equitat. No només l'economia del país s'ha mostrat inconsistent, sinó que les desigualtats socials persisteixen. N'és una mostra el repartiment de la riquesa: el 20% de la població acaparant el 80% dels recursos. No es

pot passar per alt la inestabilitat política, els casos de corrupció i el malestar social per unes obres faraòniques que es van encarir molt. Tot això va comportar la disminució dels recursos dedicats a serveis socials, sanitat i educació. Fou un despropòsit que Brasil dugués a terme aquest fastuós esdeveniment. Ateses les circumstàncies, mereix ser qualificat com un fet notablement injust. És clar que un dels grans perills que amenaça l'esport és la seva manipulació governamental i mercantilista. És innegable que els Jocs s'han convertit en quelcom molt diferent del somni projectat pel seu fundador, Pierre de Coubertin. Massa sovint el COI és un niu d'intrigues dominat pels poders polítics i econòmics.

Malgrat que una part important de la població va mostrar la seva disconformitat amb els Jocs, Rio de Janeiro no va seguir l'exemple de Toronto. En aquesta ciutat canadenca es va crear un grup —Bread not Circuses— per tal d'evitar que s'hi celebressin els Jocs Olímpics del 2008. Aquest moviment antiolímpic plantejava que els diners s'havien d'invertir en sanitat, habitatge, seguretat social i medi ambient. Calia destinar-los a necessitats (*bread*) en comptes de dilapidar-los en festivals esportius luxosos (*circuses*). Per coses com aquesta el país de la bandera amb una fulla d'auró és un dels països més civilitzats del món. No passaria el mateix amb el Brasil, els mandataris del qual no deurién haver fet honor al lema que llueix la seva bandera: *ordem e progresso*. Escrivia Morell que el mal no radica en el pa i el circ, sinó en aquells que venen els drets com a persones lliures per omplir-se la seva panxa i excitar-se amb uns jocs. D'aquesta manera busquen distreure's d'altres necessitats humanes que el pa i el circ no poden resoldre. Recordem la resposta de Jesús a una de les temptacions diabòliques: «L'home no viu només de pa; viu de tota paraula que surt de la boca de Déu» (Mt 4,1-11).

La instrumentalització estatal de l'esport ha estat un fet recurrent. D'aquesta manera ha pogut alimentar posicions nacionalistes, xovinistes i racistes, i reforçar la imatge d'autòcrates de tota mena. Podem mencionar el Campionat del Món de Futbol del 1934 (amb Mussolini com a *Duce*), disputat a Itàlia i guanyat pels *azzurri*, o els Jocs Olímpics de Berlín (1936), en un moment crucial del III Reich. Històricament,

La instrumentalització estatal de l'esport ha estat un fet recurrent. D'aquesta manera ha pogut alimentar posicions nacionalistes, xovinistes i racistes, i reforçar la imatge d'autòcrates de tota mena.

l'esport ha estat còmplice de la violació sistemàtica dels drets humans i de les llibertats cíviques. Un exemple fou la sinistra Junta Militar argentina (1976-1983), que va emprar els èxits de la selecció *albiceleste* en la Copa del Món de Fútbol de 1978 com una cortina de fum per desviar l'atenció dirigida a la seva sinistra dictadura. També la dictadura brasilera (1964-1985) va explotar immillorablement la tercera copa Jules Rimet de la selecció *canarina* en el Campionat del Món de Fútbol de 1970 (Mèxic). Afegim-hi que en el context de la Guerra Freda l'esport va servir per vindicar el comunisme d'estat. Un cas remarcable va ser la República Democràtica Alemanya (1949-1990), un país en el qual el dopatge va estar planificat estatalment durant molts anys.

Però l'esport pot vincular-se amb la política d'una manera positiva. Per exemple, quan ha vehiculat aspiracions ideològiques legítimes, quan és un símbol de reivindicacions sobiranistes de nacions sense estat. Aquest fou el cas del Front d'Alliberament Nacional (FLN), un equip que va defensar els colors d'un poble algerià en pugna per la seva llibertat. Fins i tot pot ser una estratègia de resistència de grups oprimits i humiliats amb la finalitat d'expressar la seva dignitat humana. En aquest sentit podem evocar la lliga de futbol organitzada per un col·lectiu jueu en el camp de concentració de Terezín (República Txeca). Els captius trobaren en aquest esport una forma de defugir, encara que fos transitòriament, l'abisme de la barbàrie. Com va dir un dels supervivents: «El futbol ens donava esperança. Mentre es jugava, jo tenia un motiu per a viure. Ens oblidàvem de la fam i del fet que estàvem tancats en un gueto».³ També a Sud-àfrica el futbol fou

3. «La Vanguardia», 22 d'abril de 2009.

“ «El futbol ens donava esperança. Mentre es jugava, jo tenia un motiu per a viure. Ens oblidàvem de la fam i del fet que estàvem tancats en un gueto».

interpretat pels governants blancs com una activitat subversiva. En la presó de Robben Island, els presoners esperaven que els carcellers els permetessin jugar a futbol les tardes del dissabte. Ells van emprar aquest esport com un símbol de resistència i esperança, com un instrument de cohesió i desobediència civil contra l'apartheid.⁴

L'esport pot activar energies morals i polítiques amb finalitats alliberadores. Per tal d'il·lustrar-ho podem referir-nos a Nelson Mandela, un home vinculat a la història de l'esport i dels drets humans. Aquest gran líder va ser una figura clau en el procés de desmantellament de l'apartheid, que va ser un genocidi moral i un crim contra la humanitat. Entre moltes altres prohibicions, aquest sistema segregacionista impedia que els sud-africans negres poguessin formar part de les seleccions esportives. Recordem que l'apartheid començarà a dissoldre's a partir del 1990, el mateix any en què Mandela serà alliberat de la presó. Ell era un gran amant de l'esport, fins i tot, quan era jove havia practicat la boxa. Però també va confessar que durant l'empresonament exultava quan la selecció sud-africana era derrotada. No oblidem que aquesta havia estat sempre detestada pels negres en la mateixa mesura que era un orgull per als blancs. Cal tenir en compte que els Springboks (sobrenom de la selecció de rugbi) simbolitzaven el racisme institucionalitzat. Però Mandela també creia que l'esport mobilitza les emocions humanes d'una manera que cap polític pot aconseguir. Citem-lo: «L'esport té el poder de transformar el món. Té el poder d'inspirar, d'unir la gent com poques altres coses... Té més capacitat que els governs d'enderrocar les barreres racials».

Com explica John Carlin en el seu llibre *El factor humà*, Mandela

4. C. KORR-M. CLOSE, *More than just a Game. Football & Apartheid*.

«L'esport té el poder de transformar el món. Té el poder d'inspirar, d'unir la gent com poques altres coses... Té més capacitat que els governs d'enderrocar les barreres racials».

va veure l'oportunitat de convertir un esport que durant dècades havia estat un símbol d'opressió execrable en un mitjà de reconciliació nacional. Per aquest motiu, va preservar el rugbi, el gran estendard esportiu dels afrikaners. També va acollir la Copa del Món de Rugbi (1995), un esdeveniment que va significar l'obertura al món de Sud-àfrica després d'anys de bloqueig internacional. Amb aquesta acció va contribuir al fet que la comunitat afrikaner s'avingués a acceptar el nou règim democràtic. En aquest cas, l'esport fou molt més que un joc competitiu, va esdevenir un mitjà per construir ponts interpersonals. La victòria dels Springboks —capitanejats per François Pienaar— enfront dels temibles All Blacks va ser apoteòsica. I el que és més important, el que es va viure a l'estadi Ellis Park (Johannesburg) va convertir-se en símbol d'esperança per a un país esquinat per la divisió racial. D'aquesta manera, el rugbi va contribuir a la concòrdia i la pacificació d'un poble fracturat per la violència i l'odi. Mandela fou un clar exemple que la millor política té profundes arrels ètiques. Resulta clar que per sempre més el podrem considerar el gran artífex d'una Sud-àfrica multiètnica.

L'esport és molt més important que un espectacle audiovisual en el qual els esportistes són mers productors de resultats quantitatius (rècords). No ens hem de conformar amb un model esportiu en el qual els cracs mundials són icones mediàtiques que serveixen per promocionar marques comercials. Convé subratllar les possibilitats ètiques i formatives de l'esport, ja que aquest no pot desvincular-se de la moral i els seus valors. Des de fa uns anys assistim a un galopant increment de la pràctica d'esports com el *running*, el ciclisme, la natació i el triatló. Multitud de persones han fet d'aquestes disciplines un estil de vida que incideix directament en els seus hàbits alimentaris o d'oci

Convé subratllar les possibilitats ètiques i formatives de l'esport, ja que aquest no pot desvincular-se de la moral i els seus valors.

nocturn. Esmercen energies psicofísiques per tal de millorar les seves prestacions i aconseguir fites personals. Consideren que la millor manera de créixer humanament és avançant envers noves metes. Segons ells, viure autènticament és atrevir-se a transcendir les pròpies limitacions i conquerir el cim de les seves possibilitats. S'imposen nous desafiaments a fi de superar-se i obtenir una recompensa en forma de felicitat.

En el seu cas, l'esport configuraria un horitzó de plenitud, una part nuclear de la seva identitat, el pal de paller d'un projecte existencial. Comptat i debatut, l'esport els permet cultivar o reforçar valors morals imprescindibles per poder assolir determinats objectius vitals. En sintonia amb aquesta filosofia, Reebok va apostar en una de les seves campanyes publicitàries per l'esperit de superació. La seva intenció era fer un homenatge a la voluntat d'aquells que converteixen la seva activitat esportiva en una praxi agonística. El lema de l'anunci era tota una declaració de principis: «Be More Human». Ens deia que fem esport per millorar com a líders, pares i mares, al capdavant, per millorar humanament, per ser més forts i decidits, persones més preparades per a la vida. També per honorar el potencial dels nostres cossos i afilar les nostres ments, per desplegar una versió millor de nosaltres mateixos. Com bé sabem, l'esport permet enfortir el cos i l'ànima, entrenar-se per afrontar la vida. Són molts els qui fan esport per tal de sentir emocions excepcionals i poder conèixer-se millor. Rivalitzant amb si mateixos, prenen el pols al seu potencial físic i mental. Mitjançant els reptes que es proposen aspiren a modificar el curs de la seva vida. En definitiva, tracten de demostrar-se que són capaços de realitzar quelcom excepcional. Com va escriure Viktor Frankl, és inherent a l'ésser humà la tensió d'esforçar-se i lluitar per

L'esportista és un aprenent moral perquè mitjançant la seva praxi podrà enriquir-se amb grans lliçons existencials.

una meta valuosa. Apostem per totes aquelles praxis esportives que contribueixen a fer-nos més lliures.

Al capdavant, l'esport ens pot ajudar a reconciliar-nos amb la grandesa humana. Això ho aconseguirem amb valors tan rellevants com l'esperit lúdic, el coratge, l'esforç, la perseverança, la disciplina, la paciència, la salut psicofísica, l'alegria, la humilitat, la confiança, la justícia, el respecte, la cooperació i la solidaritat. L'esport és només un aspecte de la vida, la qual pot oferir-nos realitats molt més rellevants o interessants. Sóc conscient que existeixen problemes socials, polítics o econòmics més transcendents. No desconec el perill que suposa que l'esport abandoni la seva condició lúdica, que sigui colonitzat o instrumentalitzat pels poders polítics o econòmics, i es converteixi en un assumpte d'una rellevància desorbitada. Com propugnava Cagigal, un dels factors que confereix valor humanístic a l'esport és el seu caràcter secundari. Però això no obsta que pugui contribuir a donar més sentit a la nostra vida. L'esportista és un aprenent moral perquè mitjançant la seva praxi podrà enriquir-se amb grans lliçons existencials.

Els qui ens dediquem a formar persones no deixem de pensar en una societat millor. És a dir, no hi pot haver praxi educativa sense la voluntat de superar-nos. Doncs bé, ens costaria imaginar una societat humanament admirable sense un esport impregnat de valors morals. Precisament per aquest motiu té sentit dilucidar de quina manera l'esport pot moralitzar les nostres vides. La praxi esportiva hauria de nodrir un projecte sociocultural superior. Si és veritat que l'ètica i l'educació ens ensenyen a viure correctament, també han d'ocupar-se de l'esport. Si l'ofici de viure consisteix fonamentalment en un aprenentatge ètic, l'esport pot resultar molt profitós. No deixaré de creure que l'esport pot ajudar-nos a ser més humans. És en aquest sentit que

“ L'esport amaga un gran valor formatiu, que fem esport per divertir-nos, però també per ser millors. És a dir, per aprendre una bona manera de relacionar-nos amb nosaltres i amb les altres persones.

vull recordar les paraules d'Albert Camus: «Tot el que sé amb més certesa sobre la moral i les obligacions dels homes ho dec al futbol». Ningú no pot posar en dubte el compromís existencial d'aquest intel·lectual, la seva consistència ètica i humana. Potser algú pensarà que aquestes paraules són una *boutade* o una exageració. Penso tot al contrari: és una frase clarivident que mostra una idea del tot imprescindible per copsar el missatge d'aquest text. Camus reconeixia que el futbol va representar per a ell un àmbit de gran riquesa vital, un autèntic aprenentatge espiritual. Aquest esport va inspirar-li una saviesa sobre el capteniment antropològic i moral, una altra manera d'esdevenir més profundament humà.

En aquest cas concret, l'escriptor i assagista francès ens parla del futbol, però també s'hauria pogut referir a molts altres esports. El futbol era l'esport que millor coneixia perquè el va practicar en els seus anys de joventut a Algèria, al Racing Universitari d'Alger. En un camp de futbol va poder descobrir la substància moral de l'esport vivint un noble esperit de lluita, companyonia, honestedat, esforç, felicitat i respecte. No deixaré d'estar convençut que l'esport ens pot ensenyar coses importants i convertir-se en una veritable escola de vida. Seguiré propugnant que l'esport amaga un gran valor formatiu, que fem esport per divertir-nos, però també per ser millors. És a dir, per aprendre una bona manera de relacionar-nos amb nosaltres i amb les altres persones. Sóc del parer que l'*ethos* esportiu és molt important per avançar en el nostre itinerari vital. L'esport enforteix l'esperit (*virtus*) i ens prepara per ser més lliures i responsables. Des del moment que les nostres accions concerneixen a les altres persones, l'autèntica

Hem d'esforçar-nos per impedir que l'esport es converteixi en una diversió totalment deslligada de l'ètica; només així podrà col·laborar a construir una societat més cívica, justa i emancipada.

Llibertat és indissociable de la responsabilitat. Si l'humanisme ens ensenya a valorar l'ésser humà, l'esport ens acompanyarà en aquesta aventura inacabable i apassionant.

La defensa d'un esport humanista pot contribuir a la formació global de l'individu. Estem convençuts que la mentalitat esportiva es troba en perfecta sintonia amb els millors valors humanistes. Al nostre entendre, l'esport només conservarà el seu veritable sentit si es troba al servei d'una convivència responsable, constructiva i solidària, d'una ciutadania cohesionada i intercultural. Hem d'esforçar-nos per impedir que l'esport es converteixi en una diversió totalment deslligada de l'ètica; només així podrà col·laborar a construir una societat més cívica, justa i emancipada. Pensem que l'esport és una dimensió irrenunciable en la vida humana, que en tota societat ha de seguir bategant l'*homo deportivus*. L'esport ens encoratja a ser generosos en la desfeta i condescendents en el triomf; pot ensenyar-nos que la victòria és efímera i que la derrota no s'ha de traduir en derrotisme, que perdre sempre ha d'exigir una resposta: aixecar-se novament i seguir lluitant. Volem reivindicar l'esport com una pràctica socialment valuosa i enriquidora, com un àmbit de realització humana i personal, com una realitat educativament imprescindible. Si l'humanisme ens ensenya a estimar l'home i a defensar la seva dignitat, l'esport ens pot acompanyar en aquest camí d'aprenentatge que és la vida humana.